

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 8

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1906–1916)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядники Мирон КАПРАЛЬ, Андрій ФЕЛОНЮК

Автори коментарів: О.Вінниченко, Л.Войтович,
М.Капраль, Я.Книш, О.Кулчицький,
С.Панькова, Л.Тимошенко, А.Фелонюк

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2007

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)

РОЗДІЛ III

АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА
ПЕРЕДМОВИ

ПЕРЕДНЕ СЛОВО [ДО: СВЕНЦІЦЬКИЙ І. ОПИС РУКОПИСІВ НАРОДНОГО ДОМУ]

Минуло якраз двадцять літ, як зав'язане було нове видавництво під назвою "Руської історичної бібліотеки"*, призначене для популяризації серед галицької публіки на українській мові видніших праць по історії України, за браком свого оригінального більшого курсу. Підперте потім спеціальною допомогою зі сторони галицького краєвого союму, воно протягом 10 літ (1886—1896) випустило шістнадцять книжок (I—VI і IX—XVIII), що містили в перекладі, в цілості чи в уривках, розвідки, більші або менші, авторів українських і російських: Костомарова, Антоновича, Іванишева, Дашкевича, Шараневича, Качали, Іловайського, Смирнова (так тут вийшли майже всі монографії Костомарова з української історії*, витяги з історії старої Русі Іловайського*, коротка історія України в виді витягу з праці Качали "Polityka Polaków względem Rusi"*, вибірка з праць про Галицьке князівство* і т. ін.). З огляду на популярну ціль видання, ці розвідки й витяги давалися без наукового апарату, без приміток, часом в скорочених витягах, а перекладчиками були переважно українські письменники — Кониський, Карачевський-Вовк, Комарів й інші*. В 1894 видавництво перейшло від першого його видавця й властителя Ол[ександра] Барвінського до Наукового товариства ім. Шевченка, і тоді підписаний, звернувши увагу на те, що видання досить слабко розходяться в ширшій публіці, зістається безхосенним і для наукового ужитку, бо подає переклади неповні, вплинув на те, що, почавши від р. 1896, переклади стали виходити уже вповні, з науковим апаратом. В такій формі, під редакцією підписаного директора історичної секції, до котрої се видавництво стало належати, вийшло вісім томів його (т. VII—VIII і XIX—XXIV)*, що містили в собі серію розвідок (числом 16) по внутрішній історії українських земель XIV—XVIII в. (розвідка проф. Линниченка* про суспільні верстви Галичини XIV—XV в., статті Ор[еста] Левицького і В.Антоновича про релігійні відносини XVI—XVIII в.*, Антоновича, Шульгина, Єфименкової й Целевича про народні рухи XVIII в.*, Новицького, В[ладимирського]-Буданова й Антоновича про українське селянство*, В[ладимирського]-Буданова, Антоновича й Багалія про міське життя й німецьке право на Україні)*.

Та хоч се видавництво, подаючи в дешевих і приступних виданнях повні переклади різних цінних праць, часто малоприступних в оригіналах, розкиданих по рідких періодиках і т. ін., давало безперечну користь, але годі було не завважити, що таке видання, обчислене на потреби тісніших кругів, інтересованих сею монографічною науковою літературою, являється безперечним *luxus*-ом супроти пекучих потреб в публікаціях невиданих

матеріалів, сирих або півоброблених, які не можуть собі знайти місця по наукових часописах, ані не можуть вміститися в тих нечисленних публікаціях, які призначені спеціально для матеріалів. Тому згодом підписаний звернув увагу історично-філософської секції на сю сторону справи, заохочуючи заложити поруч давнішої серії нову серію видавництва, яка б могла містити для потреб наукових кругів матеріали сирі й півоброблені, або наукові праці спеціальнішого характеру. Справа ся, не раз порушувана підписаним на засіданнях секції в р. 1904—1905, порішена була вкінці на початку 1906 р.* Рішено було, не замикаючи давньої серії, де могли б і далі в потребі міститися — не так переклади поодиноких чужоязичних праць, як систематичні збірки розвідок і публікацій малопрístupних, розкиданих по різних старих видавництвах, — заложити поруч неї нову серію під назвою “Українсько-руський архів” і призначити її на публікацію матеріалів сирих і півоброблених, чи то спеціальніших оригінальних розвідок, випускаючи се видання томами 10 до 15 аркушів, по одному на рік, поки фонди Товариства не дозволять помножити, що було б дуже потрібно з огляду на велику масу матеріалу, зголошеного до Товариства в останніх літах його членами й співробітниками.

Нині секція випускає разом два перші томи сього нового видавництва, один — за р. 1905, другий — за р. 1906. В першій розпочинаємо детальну опись більш інтересних рукописей з львівських збірок, як перший випуск сеї колекції пускаємо опись рукописей з бібліотеки Народного дому, зладжену д-ром І.Свенціцьким*. У другім томі виходять матеріали до історії селянства й публічного господарства Галичини XVIII і XIX в., зв’язані з справою сільських шпихлірів, під редакцією д-ра І.Франка і з його вступною розвідкою*.

У Львові, 5(18).XII

років (Кирило-методіївці в їх листуванні [35 листів О.Марковича, П.Куліша, М.Гулака, В.Ганки, І.Посяди, В.Білозерського, О.Навроцького, І.Вернадського, П.Максимовича, П.Сердюкова, П.Чуйкевича, А.Метлинського, К.Сементовського, П.Ашаніна 1846–1847 рр. з коментарями]) (1928. — Кн. 2. — С. 33–98); Савич О. Микола Іванович Гулак в пермському заслання в 1850–1856 роках. (За даними Пермського окружного архіву) (1930. — Кн. 6. — С. 107–114).

С.П.

Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]

Публікується за виданням: Грушевський М. Вступне слово // ЗНТШ. — Львів, 1906. — Т. LXIX. — Кн. I. — С. 5–6.

с. 529 “Записки” *заложені були п’ятнадцять літ тому з ініціативи українських (київських) учених і літераторів як всеукраїнський орган...* — переговори про видання “Записок” між львівськими і київськими українськими науково-культурними середовищами велися від 1889 р. Ключовою фігурою в реалізації проекту був О.Кониський, який, зрештою, запропонував їх видання, фактично редагував перші чотири томи. Детальніше про видання перших томів “Записок” див.: Купчинський О. Бібліографія фундаментального видання Наукового товариства ім. Шевченка (замість передмови) // Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи I — ССXL. 1892–2000. — Львів, 2003. — С. 4–6.

с. 530 *...розширяємо великість книжок...* — 15 жовтня 1905 р. М.Грушевський запропонував розширити “Записки” до 15 аркушів і збільшити їх формат (Хроніка НТШ. — Львів, 1905. — Ч. 24. — С. 2).

...п’ятнадцять літ тому писав вступну статтю для першої книжки сеї “абсолютно забороненої в Росії” наукової часописі... — перший том “Записок НТШ” відкривала стаття М.Грушевського під псевдонімом: Сергієнко М. Громадський рух на Україні-Руси в XIII віці // ЗНТШ. — Т. I. — Львів, 1892. — С. 1–28.

...дванадцять літ з тяжким трудом редагував... — М.Грушевський перейняв редагування “Записок” у 1895 р. (томи 5–8), коли його обрано головою Історико-філософської секції НТШ. Виконання М.Грушевським функцій редактора головного часопису НТШ відзначалося якісними змінами в його структурі, доборі матеріалу, залученні, особливо молодих авторів, попередньому обговоренні та рецензуванні статей на засіданнях секції Товариства. М.Грушевський до 1913 р. відредагував 110 томів “Записок” (по 116 том включно). Детальніше див.: Купчинський О. Бібліографія фундаментального видання. — С. 5–8, 18.

А.Ф.

Передне слово [до: Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому]

Публікується за виданням: Грушевський М. Передне слово // Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції А.Петрушевича // Українсько-руський архів. — Ч. 1. — Львів, 1906. — С. V — VII.

с. 531 *...видавництво під назвою “Руської історичної бібліотеки”...* — це серія монографій, збірників (у перекладах) з історії України українських і російських істориків. Вона видавалася з 1886 р. у Тернополі завдяки О.Барвінському, від 1894 р. — у Львові також за його участі (видавець і редактор). Загалом побачило світ 25 томів. Серія “Руської історичної бібліотеки” відіграла вагомий роль у формуванні національної свідомості галицьких українців, усвідомленні ними єдності з українцями Російської імперії.

...так тут вийшли майже всі монографії Костомарова з української історії... — йдеться про праці: Костомаров М.І. Історичні монографії. Т. 1: Дві руські народності й ін. статті. — Тернопіль, 1886 (= Руська історична бібліотека (далі — РІБ). — Т. 2); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 2–5: Богдан Хмельницький. Т. 1–4. — Тернопіль, 1888–1889 (= РІБ. — Т. 9–12); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 6: Гетьманованє Івана Виговського і Юрія Хмельницького. — Тернопіль, 1891 (= РІБ. — Т. 13); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 7: Руїна. Т. 1. Гетьманованє Брюховецького. — Тернопіль, 1892 (= РІБ. — Т. 14); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 8: Руїна. Т. 2. Гетьманованє Многогрішного. — Львів, 1893 (= РІБ. — Т. 15); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 9: Руїна. Т. 3. Гетьманованє Самойловича. — Львів, 1894 (= РІБ. — Т. 16); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 10: Мазепа. Ч. 1. — Львів, 1895 (= РІБ. — Т. 17); *Його ж.* Історичні монографії. Т. 11: Мазепа. Ч. 2. — Львів, 1896 (= РІБ. — Т. 18).

...втяги з історії старої Русі Іловайського... — див.: Іловайський Д.І. Княжий період України-Руси. Т. 1: До смерті Володимир Мономаха. — Тернопіль, 1886; *Його ж.* Княжий період України-Руси. Т. 2: До князювання Данила Галицького. — Тернопіль, 1886 (= РІБ. — Т. 3–4).

...коротка історія України в виді втягу з праці Качала "Polityka Polaków względem Rusi" ... — Качала С. Коротка історія Руси. — Тернопіль, 1886 (= РІБ. — Т. 1).

...вибірка з праць про Галицьке князівство... — Смирнов М., Дашкевич М., Шараневич І. Монографії до історії Галицької Русі. — Тернопіль, 1886 (= РІБ. — Т. 5).

...перекладчиками були переважно українські письменники — Кониський, Карачевський-Вовк, Комарів й інші — Кониський Олександр (1836–1900) — відомий український письменник, громадський діяч. Активний учасник громадсько-го руху, організатор недільних шкіл, автор підручників. Один з ініціаторів заснування Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, тісно співпрацював із українськими громадсько-політичними діячами в Галичині.

Вовк-Карачевський Василь (1834–1893) — український громадський діяч. Належав до Старої громади. Брав участь у виданні "Основи", "Правди" та інших видань.

Комаров Михайло (1844–1913) — український бібліограф, етнограф, громадський діяч.

...вийшло вісім томів його (т. VII–VIII і XIX–XXIV)... — йдеться про видання: Линниченко І. Суспільні верстви Галицької Русі XIV–XV в. — Львів, 1899 (= РІБ. — Т. 7); *Його ж.* Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI–XVIII вв. — Львів, 1900 (= РІБ. — Т. 8); *Його ж.* Розвідки про народні рухи на Україні-Русі в XVIII в. — Львів, 1897 (= РІБ. — Т. 19); Шульгин Я. Начерк Коліївщини на підставі видадих і невиданих документів 1768 і ближчих років. — Львів, 1898 (= РІБ. — Т. 20); *Його ж.* Розвідки про селянство на Україні-Русі в XV–XVIII вв. — Львів, 1901; — Ч. 1–2 (= РІБ. — Т. 21–22); *Його ж.* Розвідки про міста і міщанство на Україні-Русі в XV–XVIII вв. — Львів, 1903–1904. — Ч. 1–2 (= РІБ. — Т. 23–24).

...розвідка проф. Линниченка... — Линниченко І. Суспільні верстви Галицької Русі XIV–XV в. — Львів, 1899 (= РІБ. — Т. 7).

...статті Ор[е]ста] Левицького і В. Антоновича про релігійні відносини XVI–XVIII в. ... — Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI–XVIII в. — Львів, 1900 (= РІБ. — Т. 8).

...Антоновича, Шульгина, Єфименкової й Целевича про народні рухи XVIII в. ... — Розвідки про народні рухи на Україні-Русі в XVIII в. — Львів, 1897 (= РІБ. — Т. 19).

...**Новицького, В[ладимирського]-Буданова й Антоновича про українське селянство...** — Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII вв. — Львів, 1901—1902; Ч. 1—2 (= РІБ. — Т. 21—22).

...**В[ладимирського]-Буданова, Антоновича й Багалія про міське життя й німецьке право на Україні** — Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV—XVIII вв. — Львів, 1903—1904. — Ч. 1—2 (= РІБ. — Т. 23—24).

с. 532 Справа ся, не раз порушувана підписаним на засіданнях секції в р. 1904—1905, порішена була вкінці на початку 1906 р. — на засіданні Виділу Товариства 28 лютого 1906 р. подана пропозиція Історико-філософичної секції заснувати нову видавничу серію “Українсько-руський архів” (Хроніка НТШ. — Львів, 1906. — Ч. 26. — С. 2).

...**зладжену д-ром І.Свенціцьким** — Свенціцький Іларіон (1876—1956) — відомий український філолог, музеєзнавець і мистецтвознавець. Навчався у Львівському, Віденському і Петербурзькому університетах. До 1905 р. прихильник московсько-фільської політичної течії в Галичині, але згодом перейшов на українські національні позиції. Того ж року за дорученням митрополита Андрея Шептицького заснував церковний музей (від 1913 р. — Національний музей у Львові), незмінний його директор до 1952 р. У 1921—1925 рр. — професор Українського таємного університету у Львові, у 1939—1956 рр. — професор і завідувач кафедри слов'янської філології Львівського державного університету імені Івана Франка. Від 1945 р. і до смерті — керівник відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР. Автор праць “Бучацьке Євангеліє XIII ст.” (1911), “Іконопис Галицької України XV—XVI ст.” (1928) та ін.

...**і з його вступною розвідкою** — Свенціцький І.С. Рукописи львівських збірок: опис рукописів Народного дому з колекції Антонія Петрушевича. — Ч. 1. — Львів, 1906. — С. III—XIV.

А.Ф.

Передмова [до. т. ХСII “Записок НТШ”]

Публікується за виданням: [Грушевський М.] Передмова // ЗНТШ. — Львів, 1909. — Т. ХСII. — Кн. VI. — С. 1. Автограф зберігається у: ЦДІА України у Львові. — Ф. 401, оп. 1, спр. 49, арк. 12—13.

Наукове товариство ім. Шевченка відгукнулося на 200-ту річницю Полтавської битви окремим томом наукових розвідок. До цього тому увійшли такі розвідки: *Грушевський М.* Шведсько-український союз 1708 р. (с. 7—20); *Грушевський О.* Глухів і Лебедин. 1708—1709 (с. 21—65); *Томашівський С.* Із записок Каролінців про 1708—1709 рр. (с. 66—92); *Єнсен А.* Орлик у Швеції (с. 93—169); *Він же.* Родина Войнаровських у Швеції. Причинок до історії недолі мазепинців (с. 170—193); *Томашівський С.* Листи Петра Великого до А.М.Сінявського (с. 194—238). Також у цьому томі окремо публікувався блок невеликих джерельних матеріалів під рубрикою “Miscellanea”.

с. 533 Гучні свята і пам'ятні спомини, які приніс з собою 1909 рік... — М.Грушевський згадує про відзначення 200-ліття роковин Полтавської битви. В українській галицькій пресі жваво відгукнулося на цю подію: *Джиджора І.* “Анафема” // Діло. — Львів, 1909. — Ч. 149; *Барвінський Б.* Іван Мазепа в всесвітній літературі і штудії // Руслан. — Львів, 1909. — Ч. 140; *Його ж.* Князь Мазепа і його шляхотський та князівський герб // Руслан. — Львів, 1909. — Ч. 140; *Пачовський В.* Сумні роковини // Руслан. — Львів, 1909. — Ч. 141 та ін. Перелік основних публікацій на тему Полтавської битви в Російській імперії див. у коментарі до статті “Шведсько-український союз 1708 р.” на с. 609 нашого видання.

ЗМІСТ

с. тексту с. ком.

<i>М.КАПРАЛЬ, А.ФЕЛОНЮК. Передреволюційне десятиліття великого історика України (1906—1916) . . . . .</i>	<i>V</i>	
Розділ I. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
До біографії митрополита Онисифора Дівочки	3	590
З облоги Белза в 1352 р.	7	592
Одна з українських колекцій	8	593
Рожне поле	11	594
Студії з економічної історії України	13	596
Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною	76	602
Байда-Вишневецький в поезії й історії	90	604
Сучасна вірша про неволю Вишневецького	116	606
До портрета Мазепи	120	607
Ще до портрета Мазепи.	122	608
Шведсько-український союз 1708 р.	123	609
Новий хозарський текст про війни Олега	135	610
Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р.	140	611
Розділ II. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА	173	614
Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедри?		
Критична замітка	175	614
Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво	177	615
Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності	185	616
До питання про розселення в'ятчів. Кілька заміток з приводу новіших праць	192	621
Лопушанський "Святовид"	196	621
Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя. Критичні замітки	197	622
Останні випуски праці проф. Жуковича про релігійні відносини XVII в.	217	624
Останні томи "Архива Юго-Западной России"	224	627
Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства	229	628
Нові гіпотези з історії староруського права. Критичні замітки з приводу праці К.Л.Геца	266	641
Новіша література по історії В[еликого] кн[язівства] Литовського. Критичний огляд	285	643
Короткий огляд української історії	303	647
Українська справа в її історичному розвитку	312	649
Глинський Михайло Львович	338	651
Гонта	340	654

Запоріжжя і Запорізька Січ (Січа)	342	656
[Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.]	350	657
[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]	352	658
Розділ III. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПЕРЕДМОВИ	355	659
Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки)	357	659
Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонти	361	660
Три листи Волод[имира] Антоновича до Антонія Мйодушевського	364	662
Записка Гендльовіка про банатських запорожців	371	664
До історії Остриянинової еміграції. Постриження вдови Остриянина в Москві	372	664
Історія Хмельниччини, списана Силуяном Мужилівським в лютім 1649 р.	376	665
Матеріали до історії Кирило-Мефодіївського братства. Признання кирило-мефодіївців	387	665
Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]	529	671
Передне слово [до: Свендцький І. Опис рукописів народного дому]	531	671
Передмова [до т. ХСІІ “Записок НТШ”]	533	673
Від комісії [Передмова до т. VIII “Жерел”]	534	674
Від комісії [Передмова до т. ХХІІ “Жерел”]	538	677
Розділ IV. НЕКРОЛОГИ	539	678
Богдан Бучинський. Посмертна згадка	541	678
Пам’яті Никандра Молчановського	543	680
Петро Голубовський. Некролог	550	684
Микола Дашкевич. 1852—† 20.I.1908	553	687
Пам’яті Володимира Антоновича	558	691
Кн[язь] Ян-Тадеуш Любомірський. (Некролог)	560	693
Ф. Леонтович—В. Ключевський—Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки)	562	694
В. І. Сергеевич. Посмертна згадка	568	701
Пам’яті Євгена Голубінського	570	702
Пам’яті Якова Шульгина	575	705
Пам’яті Миколи Лисенка. Промова Мих[айла] Грушевського	579	709
Іван Филевич. Некрологічна замітка	584	713
Костянтин Михальчук	587	716
Пам’яті Володимира Лозинського	589	719
КОМЕНТАРІ	590	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	720	
ПОКАЖЧИК	726	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	753	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 8

Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянин*

Здано на складання 21.02.2006. Підп. до друку 17.11.2006.
Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 62,56.
Умовн. фарбовідб. 62,98. Обл.-вид. арк. 55,00. Наклад 5000 прим.
Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 14. Зам. 432-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 8: Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”. — 2007. —
776 с.

ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-484-0 (т. 8).

Восьмий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1906—1916 рр. У томі вміщені численні історичні статті, огляди, рецензії, археографічні передмови та публікації вченого, некрологи й посмертні згадки про істориків, суспільних діячів — сучасників М.Грушевського.

Видання розраховане для істориків, етнографів, філологів та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)